

Janusz Królikowski

Zespół III : sprawozdanie z prac w okresie od kwietnia do października 2013 r.

Hereditas Monasteriorum 3, 451-454

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zespół III

ks. Janusz KRÓLIKOWSKI

Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Sprawozdanie z prac w okresie od kwietnia do października 2013 r.*

W ostatnim okresie prowadzono w dalszym ciągu kwerendy archiwalne oraz przygotowano kolejne już opracowania materiałów zebranych w czasie kwerend przeprowadzonych w okresie wcześniejszym.

1. Na przełomie kwietnia i maja prowadzono kilkudniową kwerendę w Archiwum Kongregacji ds. Kanonizacji w Rzymie, kontynuując podjęte wcześniej w ramach innego projektu prace dotyczące poloników zachowanych w zasobach tego archiwum, które odnoszą się do procesów beatyfikacyjnych i kanonizacyjnych, a także zagadnień liturgicznych wnoszonych do kongregacji zarówno przez biskupów, jak i przez rozmaitych przełożonych zakonnych.

W związku z Projektem *Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja* w ramach rzymskiej kwerendy zwrócono uwagę na materiały, które mają bliższy związek z Projektem. Stwierdzono, że wiele rzymskich materiałów archiwalnych dotyczy zakonów w okresie ich kasat, rzucając światło na niektóre z pojawiających się wówczas problemów mających znaczenie kościelne i kulturowe.

Można z łatwością odnotować, że kasaty zakonów doprowadziły do przerwania nawet bardzo zaawansowanych prac nad procesami beatyfikacyjnymi i kanonizacyjnymi oraz wpłynęły na załamanie się troski o liturgię i jej właściwe kształtowanie w życiu Kościoła, czego wyrazem jest prawie zupełny brak korespondencji w tej materii z przełomu XVIII i XIX w. W wyniku spowodowanych kasatami przerw w procesach beatyfikacyjnych i kanonizacyjnych, a potem okupacji Rzymu przez Napoleona i wywiezienia wielu materiałów archiwalnych do Francji uległy rozproszeniu lub zniszczeniu cenne materiały, w tym także liczne polonika. Wśród materiałów zachowanych w Archiwum Kongregacji ds. Kanonizacji przeanalizowano przede wszystkim archiwalia związane z procesami beatyfikacyjnymi dwóch marianów: Stanisława od Jezusa i Maryi Papczyńskiego oraz Kazimierza od św. Józefa Wyszyńskiego – procesami prowadzonymi bardzo intensywnie pod koniec XVIII w.

Na cele Projektu sporządzono odpis wykazu pism S. Papczyńskiego, który w ramach procesu beatyfikacyjnego został wówczas złożony w kongregacji celem dokonania ich oceny teologicznej. Zachowały się dwie takie oceny, ale niestety nie wiadomo, co się stało z samymi pismami,

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

będącymi w posiadaniu kongregacji. Wprawdzie na temat pism S. Papczyńskiego i stanu ich zachowania już pisano¹, a pisma znane doczekały się wydania krytycznego i pełnego tłumaczenia na język polski², ale należy żywić nadzieję, że może ktoś z zagubionych pism uda się jeszcze odnaleźć. Być może realizowany Projekt pozwoli wnieść jakiś wkład w tej materii. Wspomniany wykaz pism S. Papczyńskiego został opracowany i jest przygotowywany do druku. Jest on tym bardziej godny uwagi, że powiększa zestaw pism uznawanych dotychczas za zaginione, a ponieważ podaje incipity poszczególnych pism, może przyczynić się do zidentyfikowania pism pierwszego polskiego zakonodawcy.

2. W ramach pobytu rzymskiego zapoznano się z najnowszymi publikacjami na temat kasat, które ukazały się w ostatnim czasie na świecie. Trzeba powiedzieć, że prace nad dziejami kasat są prowadzone w wielu miejscach, czego dowodzą pojawiające się publikacje, ale nie mają one charakteru systematycznego. Można więc stwierdzić, że nasz Projekt ma w tym względzie pionierski charakter i być może przyczyni się do szerszego zainteresowania tą problematyką wśród historyków Kościoła, choć nie tylko, ponieważ zagadnienie ma szersze odniesienie kulturowe i społeczne. Problematyka kasat w pełni zasługuje na większe zainteresowanie badaczy dziejów, jak pokazują pierwsze osiągnięte w tej materii rezultaty.

3. W archiwach parafialnych kontynuowano kwerendy dotyczące prepozytury benedyktyńskiej w Tuchowie, które zaowocowały pozyskaniem dalszych materiałów źródłowych dotyczących jej dziejów. Do druku została przygotowana edycja jedynej znanego przedkasacyjnego inwentarza miejscowej plebanii i kościoła: K. Królikowski, *Inwentarz kościoła św. Jakuba Apostoła, plebanii i uposażenia parafii w Tuchowie z 1803 r.*³

4. Na terenie parafii diecezji tarnowskiej jest prowadzona kwerenda dotycząca mobiliów ze skasowanych na jej terenie klasztorów, a także ich losów i zachowania. Najwięcej uwagi poświęcono dotychczas dziedzictwu po prepozyturze benedyktyńskiej w Tuchowie i po opactwie tynieckim. Ustalono np. miejsce przechowywania niektórych ornatów pochodzących z kościołów benedyktyńskich. W trakcie przygotowania jest opracowanie poświęcone organom tynieckim, które częściowo zachowane znajdują się w kościele św. Rocha w Nowym Sączu (Dąbrówka).

5. W Archiwum Diecezjalnym w Tarnowie prowadzono kwerendę dotyczącą jezuitów, którzy w 1820 r. po wygnaniu z Rosji znaleźli się na terenie diecezji tarnowskiej. Efekty kwerendy zostały przedstawione w trakcie konferencji w Jarosławiu *Losy dziedzictwa po klasztorach jezuickich skasowanych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz jego znaczenie dla powstania i działalności Komisji Edukacji Narodowej (w 240. rocznicę kasaty zakonu jezuitów i powstania KEN) (11–14 VII 2013 r.)*: A. Gąsior, *Losy jezuitów na terenie diecezji tarnowskiej i przemyskiej po ich wygnaniu z Rosji w 1820 r.*; J. Królikowski, *Reperkusje kasaty jezuitów w rozporządzeniach oficjalu tarnowskiego*. Oprócz referatów związanych bezpośrednio z prowadzoną w archiwum tarnowskim kwerendą w czasie konferencji jarosławskiej przedstawiono dwa inne referaty: A. Gąsior, *Umowa między Komisją Edukacji Narodowej a biskupem wileńskim Ignacym Massalskim*

1 Por. G. KAROLEWICZ, *Z badań nad pismami Stanisława Papczyńskiego (1631–1701)*, „Roczniki Humanistyczne”, 23, 1975, 2, s. 133–150; T. ROGALEWSKI, *Stanisław Papczyński (1631–1701). Założyciel Zgromadzenia Księża Marianów, inspirator mariańskiej szkoły duchowości* (Studia Marianorum, 3), Lublin-Warszawa 2001, s. 364–368.

2 Por. S. PAPCZYŃSKI, *Pisma fundacyjne*, wstęp A. PAKUŁA, J. KAŁOWSKI, przeł. K. KRZYŻANOWSKI (Źródła Mariańskie, 2), Warszawa 2007.

3 Ukaże się w materiałach z konferencji *Klasztor w gospodarce średniowiecznej i nowożytnej*.

w sprawie dóbr po skasowanym zakonie jezuitów w Wilnie (1777); J. Królikowski, *Bulla „Dominus ac Redemptor” papieża Klemensa XIII i inne dokumenty papieskie dotyczące kasaty jezuitów*. Do druku w materiałach pokonferencyjnych oddany został także tekst ukazujący kulisy przygotowywania kasaty zakonu: J. Królikowski, *Proces Gabriela Malagridy – propagandowe preludium kasaty jezuitów*.

Na podstawie kwerendy w tarnowskim Archiwum Diecezjalnym przygotowano także referaty na konferencję *Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach skasowanych na obszarze Galicji pod rządami austriackimi (w 230. rocznicę rozpoczęcia kasat józefińskich w Galicji)*, zorganizowaną w Nowym Sączu (17–19 X 2013 r.): A. Gąsior, *Skutki kasaty klasztoru bernardynek w Tarnowie*; ks. R. Kantor, *Przepisy austriackiego prawa kościelnego w sprawach zakonnych od czasów Marii Teresy do konkordatu z 1855 r.*; ks. J. Królikowski, *Problematyka zakonna w protokolarzach parafialnych z terenu diecezji tarnowskiej*. Oprócz referatów opracowanych na bazie kwerendy w archiwum tarnowskim w czasie konferencji sądeckiej przedstawiono także referat: ks. J. Królikowski, *Władysława Chotkowskiego badania nad kasatami zakonów*.

6. W tarnowskim Archiwum Diecezjalnym został odnaleziony inwentarz biblioteki opactwa benedyktyńskiego w Tyńcu pochodzący z 1837 r. Oprócz określenia zawartości biblioteki tyńskiej pozwala on także na zbadanie jej burzliwych losów w pierwszym okresie po kasacie, co będzie możliwe po zestawieniu go z zachowanym w Bibliotece Narodowej spisem księgozbioru tyńskiego z końca XVIII w. (rps *Biblioteki Ordynacji Zamoyskich*, 2044). Inwentarz będzie przygotowany do druku.

Gdy zostaną ukończone prace nad przenoszeniem starodruków do nowego pomieszczenia w Bibliotece Seminarium Duchownego w Tarnowie, będzie można zweryfikować inwentarz, stwierdzając konkretnie, co z biblioteki tyńskiej zachowało się w zbiorach tarnowskiej biblioteki seminaryjnej, do której przekazano zbiory pochodzące z Tyńca. W chwili obecnej nie da się w pełni odpowiedzieć, jaka część biblioteki tyńskiej znajduje się w Tarnowie.

7. W dniach 3–6 czerwca kontynuowano kwerendę w Archiwum Paulinów na Jasnej Górze. Szczególną uwagę zwrócono na tzw. *Roczniki paulińskie*, które w czwartym tomie obejmują okres od końca XVIII do połowy XIX w. Dokonano z nich wypisów, które wprost dotyczą kasat klasztorów paulińskich i pozwalają zarówno na ustalenie okoliczności i dat kasat poszczególnych klasztorów, jak i na poznanie sytuacji egzystencjalnej i duchowej, którą kasaty wywołały. Zebrany materiał został już częściowo opracowany i przygotowany do druku.

8. W dniach 3–5 września prowadzono kwerendę w Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie. Zweryfikowano archiwalia dotyczące kartuzji w Gidlach, wybierając do publikacji jeszcze kilka dokumentów, które uzupełniają wiedzę na temat kasaty tego klasztoru (efekt wcześniejszej kwerendy został już opublikowany w „*Hereditas Monasteriorum*”, 2, 2013, s. 311–347). Zbadano archiwalia odnoszące się do klasztoru paulinów w Wielgomłynach; dotyczą one głównie jego dziejów gospodarczych, a także umożliwiają przeprowadzenie badań prozopograficznych. Na uwagę zasługują zachowane dwa inwentarze biblioteczne tamtejszego klasztoru, pochodzące z XVIII w.; na ich podstawie można określić, co posiadała biblioteka klasztorna na progu kasaty. Dzięki uprzejmości dyrektora biblioteki inwentarze zostały sfotografowane i przekazane na cele badań związanych z Projektem. Wstępną analizą objęto archiwalia dotyczące klasztoru bernardynek w Wieluniu, stwierdzając, że na ich podstawie można będzie zbadać funkcjonowanie klasztoru w okresie kasat jako domu zbiorczego⁴.

4 Por. H. E. WYCZAWSKI, *Wieluń*, [w:] IDEM (red.), *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 554–556; M. BORKOWSKA, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej* (Dzieje Chrześcijaństwa Polski i Rzeczypospolitej Obojga Narodów, 8), Lublin 2010, s. 315.

9. W czasie prowadzonych kwerend udało się odnaleźć dwa bardzo cenne rękopisy.

Pierwszy pochodzi z drugiej połowy XVII w. i zawiera zbiór kazań autorów dominikańskich przeznaczonych na cały rok: *de tempore* (niestety, rękopis nie jest kompletny, choć tylko w niewielkim stopniu). Autorem większości kazań jest słynny kaznodzieja dominikański Jacek Mijakowski (1597/1603–1647)⁵. Rękopis jest tym cenniejszy, że są w nim zebrane kazania, które dotychczas nie były znane. Być może są to kazania głoszone w kościele Mariackim w Krakowie, gdzie Mijakowski był kaznodzieją (1634–1643). Przy odrębnym cyklu kazań wielkopostnych, stanowiących zakończenie rękopisu, napisano, że zostały wygłoszone w 1650 r. w kościele Mariackim w Krakowie⁶. Możliwe, że rękopis pochodzi z klasztoru dominikanów w Bochni, jednak brak wpisu proveniencyjnego nie pozwala na precyzyjne określenie miejsca jego pochodzenia. Dokładne zbadanie rękopisu przyniesie zapewne jakieś dodatkowe informacje na ten temat. Wstępne zbadanie pozwala stwierdzić, że zawiera on bardzo ciekawe i stojące na wysokim poziomie kazania, w których przewijają się liczne *exempla* z epoki. Stanowi więc żywą ilustrację obyczajów i życia religijnego.

Drugi rękopis pochodzi zapewne z końca XVIII w., a wpis dedykacyjny na okładce pozwala stwierdzić, że został on подарowany przez jakąś bliżej nieznaną zakonnicę Anieli od Najświętszego Sakramentu. Być może chodzi o Franciszkę Jurkiewiczównę (około 1723–1790) z krakowskiego klasztoru karmelitanek na Wesołej⁷. Rękopis zawiera zbiór medytacji eucharystycznych, odwołujących się do pism licznych autorów katolickich; swoją bogatą treścią, w którą wpleciono także wątki mistyczne, rzuca wiele nowego światła na polską pobożność eucharystyczną w XVII i XVIII w. Rękopis zasługuje na pełne wydanie jako źródło do dziejów pobożności w Polsce.

10. W toku badań prowadzonych w ramach Projektu został przygotowany i opublikowany artykuł poświęcony fundacji klasztoru klarysek w Zamościu⁸, który jest bardzo mało znany z powodu zaginięcia archiwum⁹.

5 Por. E. OZOROWSKI, *Mijakowski Jacek Marcin h. Ogończyk*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, Warszawa 1982, s. 110–111; S. BRZOZECKI, *Mijakowski Jacek OP*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 964–965.

6 Jeśli J. Mijakowski wygłosił te kazania w 1650 r., to należałoby na podstawie źródeł dominikańskich zweryfikować datę jego śmierci. Zresztą, wiele dat podawanych w jego biogramach budzi wątpliwości.

7 Por. M. BORKOWSKA, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 2: *Polska Centralna i Południowa*, Warszawa 2005, s. 264.

8 Por. EADEM, *Zakony żeńskie*, s. 346.

9 J. KRÓLIKOWSKI, *Fundacja klasztoru klarysek w Zamościu*, [w:] I. WODZIANOWSKA, H. ŁASZKIEWICZ (red.), *Między Rzymem i Nowosybirskiem. Księga jubileuszowa dedykowana Ks. Marianowi Radwanowi SCJ*, Lublin 2012, s. 595–603.